

ВПЛИВ ЗМІ НА МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ

У статті характеризуються мас-медіа та їхні основні функції у сучасному суспільстві; висвітлюються особливості виховного впливу засобів масової комунікації на дитину, позитивні та негативні сторони сприймання інформації через ЗМІ; наголошується на необхідності формування критичного ставлення до інформації та установки недостовірності побаченого чи почутого зі ЗМІ.

Ключові слова: мас-медіа, вплив засобів масової комунікації, моральне виховання, інститут виховання.

В статье характеризуются масс-медиа и их основные функции в современном обществе; освещаются особенности воспитательного влияния средств массовой коммуникации на ребенка, позитивные и негативные стороны восприятия информации через СМИ; акцентируется на необходимости формирования критического отношения к информации и установке недоверия к увиденному или услышанному из СМИ.

Ключевые слова: масс-медиа, влияние средств массовой коммуникации, моральное воспитание, институт воспитания.

In the article we have characterized mass media and their main functions in contemporary society; shown the peculiarities of mass media educational influence on children, positive and negative aspects of information perception through mass media; emphasised the necessity of forming a critical attitude to information and unreliability of what is seen or heard from the screen.

Key words: mass media, the influence of mass media, moral education, the institute of education.

Суспільство не може існувати, не маючи багатосторонньої, точної інформації про дійсність, у тому числі про сферу соціальних відносин. Відчуваючи потребу в одержанні регулярної інформації, воно утворює спеціальні інститути, які постачають йому цю інформацію. З іншого боку, ці інститути використовують силу інформації з метою впливу на суспільство. Вплив ЗМІ вже далеко вийшов за межі простого інформування населення про ті чи інші події у країні і світі. З журнальних і газетних шпальт, екранів телевізорів нас переконують, закликають, нам розтлумачують, радять.

Відбувається кардинальне переосмислення ролі та завдань мас-медіа, виокремлення пріоритетів, пошук нових тенденцій діяльності. ЗМІ – особливий вид соціального спілкування, через який кристалізується світогляд та ціннісні орієнтації суспільства. Засоби масової інформації сьогодні мають стати «гарантом демократичної правової країни, де поважають права людей, зокрема, доступ до своєчасної та об'єктивної інформації» [2]. Це невід'ємний елемент поміжовища, у якому функціонує людина. Їхнього впливу уникнути неможливо.

Інтенсивна інформатизація суспільства кардинально перебудовує простір дитинства, впливає на психологію взаємодії особистості з навколишнім світом. Науковці прийшли до висновку, що «зусиллями наднаціональних ЗМІ старше покоління й уся система освіти швидко втрачає можливість контролювати інформацію, яка надходить до молоді й слугує формуванню її самосвідомості» [4, с. 9].

Проблема впливу мас-медіа на моральне становлення дитини не нова в педагогіці. На негативні наслідки впливу засобів масової інформації (зокрема, кінопродукції) на формування особистості, звертали увагу у своєму доробку відомі українські педагоги Г. Ващенко, А. Макаренко, Я. Чума та інші.

Сучасний стан вивчення проблеми морального виховання особистості та впливу засобів масової інформації на цей процес досліджуються у працях І. Беха, Г. Васяновича, Н. Волкової, О. Козлюка, Л. Кулагіної, О. Невмержицької та ін. Вплив телебачення на особистість дитини розглядається А. Гриценко, В. Клименко, Л. Кулагіною, О. Петрунко, М. Романівим, М. Семенюк, В. Скотним, Л. Чорною та іншими.

Мета статті – проаналізувати особливості виховного впливу мас-медіа на дитину, визначити позитивні та негативні сторони сприймання інформації через ЗМІ

Засоби масової інформації (ЗМІ) – спеціальні соціальні інститути, які займаються збором, обробкою, розповсюдженням та збереженням інформації. До них (мас-медіа (Mass media)) відносять пресу (газети, журнали, книги), радіо, телебачення, інтернет-видання, кінематограф, звукозаписи і відеозаписи, відеотекст, телетекст, рекламні щити і панелі, домашні відеоцентри, що поєднують телевізійні, телефонні, комп'ютерні та інші лінії зв'язку. ЗМІ притаманні якості, що їх об'єднують – звернення до масової аудиторії, доступність багатьом людям, корпоративний зміст виробництва і розповсюдження інформації.

За допомогою мас-медіа набувають тиражування духовні моральні цінності та соціальні норми, які в систематизованому вигляді відбивають панівні світоглядні уявлення, суспільний настрій. Розповсюдження інформації за допомогою масової комунікації є засобом політичного, економічного та інших впливів на свідомість (мислення) і діяльність (поведінку) людей [3].

Зміст повідомлень, одержуваних через засоби масової інформації, формується з урахуванням особливостей та закономірностей психологічного впливу в діапазоні від звичайного інформування до навчання, переконання та навіювання. Багато хто сьогодні погоджується з тим, що ЗМІ служать не тільки носіями культури, але і засобом маніпуляції, тобто непомітного для того, на кого впливають, спонукання до певних дій, настроїв [12].

Отже, за нашими уявленнями та за даними соціології, журналістики, які базуються на вивченні масової аудиторії, функції ЗМІ сьогодні такі: інформаційно-пізнавальна, ціннісно-орієнтаційна, комунікативно-естетична, соціально-організаторська та функція психологічної регуляції [2]. Окремі дослідники визначають ще такі функції, як пропагандистська, виховна, гедоністична. Можемо стверджувати, що сучасні мас-медіа одночасно є інститутами виховання. Вони мають значний вплив на утвердження цінностей суспільного життя та моделі індивідуальної поведінки людини. Тому їхня діяльність в Україні регулюється законами «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про інформацію», «Про рекламу», «Про телебачення та радіомовлення» та низкою інших. ЗМІ (програми ТБ, радіо, конкретні газети тощо), якими користується людина, створюють специфічний для неї інформаційний світ. Він істотно відмінний навіть у жителів одного міста.

Вплив ЗМІ на виховання особистості не є основним. Він – один із багатовекторних. Виховний процес є багатосуб'єктним, тобто в ньому беруть участь кілька вихователів у широкому розумінні цього слова: дитячий садок, батьки, школа, громадські організації та ін. Упродовж зростання та становлення людини їхні впливи здійснюються у сукупності. Тому в реальній виховній практиці необхідно враховувати різноманітність впливів на моральний розвиток дитини.

Почуте через ЗМІ дитина сприймає як розумом, так і душею. Кожен фільм, кожна картину вона пропускає крізь призму своєї душі. І тут велике значення має, наскільки багатий її духовний світ, що регулює поведінку. «Зусилля всіх виховних інституцій можуть бути продуктивними лише у випадку їх орієнтації на єдину систему моральних цінностей, оскільки саме вони визначають зміст морального виховання» [9, с. 4]. Тобто всі виховні інституції мають діяти злагоджено в певній гармонії щодо єдиної «політики» моралі. Коли радіо чи телебачення пропагуватиме одні моральні цінності, навчальні заклади інші, а сім'я зовсім треті, це призведе до формування подвійної, навіть потрійної моралі. При цьому дитина, бажаючи відповідати всім цим інституціям, «сповідуватиме» різні ідеали. Звісно, це не призводитиме до розвитку цілісної гармонійної моральної особистості.

На жаль, мас-медіа переважно прищеплюють антиподи ідеалів добра: злість, нечесність, хитрість, несправедливість, помсту, нещирість, недосконалість та ін. «Невідповідність правилам моралі – це не тільки шокуючі, вульгарні вислови, а й примітивні інстинкти, демонстрація відвертих статевих сцен у нормальному або збоченому вигляді, демонстрація у натуральному вигляді статевих органів, зображення жаху... Вони завжди діють згубно. До переліченого треба додати: згубно діють на психіку дитини не тільки фільми жаху, а й агресивна реклама, комп'ютерні ігри, мультфільми, які теж бувають злими» [6, с. 5].

ЗМІ здійснює неоднаковий вплив на хлопців і дівчат. Усе залежить від уподобань, які їм притаманні. На відміну від дівчат, у вільних іграх хлопців переважають ситуації агресії – аварії, вбивства, війни. І якщо на дівчат більше впливає реклама, то на хлопців – мультиплікаційні фільми і бойовики [1, с. 62]. Герої з них стають еталонами для наслідування.

За цими «мірками» впливи мас-медіа мають бути спрямовані саме на утвердження ідеї розвивати в собі добро. Зважаючи на складність і значущість справжнього виховання, його метою мусить стати моральне самоусвідомлення, виховання та розвиток духовних цінностей. Стіійкіше виховання менше піддається впливам зовнішніх чинників, тим більше з боку ЗМІ.

Психологічний захист від засобів масової комунікації важко здійснювати дорослій людині, а що вже говорити про дитину. До цього мають, на нашу думку, долучитися батьки, педагоги і сама держава. Взаємодія школярів з інформативним світом повинна супроводжуватися утвердженням позитивних моральних ціннісних орієнтацій вдома, у навчальних закладах, інших соціальних інститутах.

Незважаючи на появу нових засобів переказу інформації, найпопулярнішим мас-медіа для сучасних українських дітей залишається телебачення (інтернет). Поєднуючи в собі аудіо та візуальні характеристики, воно створює ефект присутності, надає споживачам можливість разом з телегероями пережити їхнє життя. За допомогою маленького екрана люди одержують доступ до творів культури, які віддалені від них не тільки у просторі, але й у часі; мають можливість бачити красу далеких архітектурних споруд, пейзажі різних країн, милуватися ними; переміщуються у музейні зали, на лекції відомих учених, на концерти, в театри, на сцену, за куліси. Цікавинки, що приковують учнів до екранів (моніторів), безумовно, навчають і виховують. Можемо продовжити довгий перелік знайомств зі світом культури за допомогою ЗМІ, але було б несправедливо не бачити істотних вад, пов'язаних із телевізійним освоєнням культури.

У кольорових яскравих картинках мультфільмів, які транслюють сьогодні, вміло приховані хитрість, ухилиння від виконання найпростіших обов'язків, жорстокі жарти, глузування. Такі речі оселяються у дитячій свідомості, і це викликає відповідні наслідки: агресію, небажання відповідати за свої вчинки, страх, розчарування, депресію. Дитячі мрії зводяться до примітивних, інколи занадто практичних, або ж діти взагалі перестають мріяти.

Телебачення сприяє сприйманню світу стереотипно, шаблононо. Тобто людина не є самостійною у сприйнятті, своїй поведінці, міркуваннях. Нею маніпулюють інші. Науковці переконані в існуванні процесу моделювання, який може навчити людину нового типу поведінки. Чоловіків здебільшого зображують жорсткими, егоцентричними, спрямованими на агресію і суперництво. Вони – спокійні, впевнені в собі, і часто позбавлені будь-яких емоцій. Такий образ формує установки, що особа чоловічої статі, яка дозволяє собі вияви почуттів, не є справжнім чоловіком. Жінок намагаються зображувати м'якими, чутливими, добросердечними, зазвичай показуючи в контексті сім'ї, у той час як чоловіки – це переважно представники престижних професій. Жінки на екрані – часто жертви насилля, що у повсякденному житті може спровокувати відповідне ставлення до них [8]. На сучасному українському телебаченні жінка «...позиціонується в основному як сексуальний об'єкт. Крім того, на українському ТБ відводиться тільки

певний сектор для жіночої активності. Верхній поріг – 25 – 30 років. Жінок іншого віку показують рідко» [5, с. 9]. Результатом побачених саме таких стереотипів щодо гендерних ролей є формування у школярів відповідних сексуально-рольових установок.

Актуальною є заувага О. Сухомлинської, що «офіційні мас-медіа, газети, журнали пропагують споживацькі орієнтації й цінності бізнесу, багатства... Відбувається комерціалізація цінностей як суспільного, так й інтимного життя. Об'єднання з кримінальною орієнтацією мають свої цінності, до яких особливо прихильно ставиться частина молоді, бо вони пов'язані з цінностями грошей та обрамлені в упаковку красивого життя, сексу, сильної особи» [10, с. 25]. Ці цінності яскраво відображені не лише у фільмах, серіалах, але й у розважальних програмах, рекламних роликах та розиграшах різноманітних лотерей. В учнів формуються установки на те, що краще гроші заробити відразу у розиграші лотереї чи в якомусь конкурсі, не докладючи при цьому особливих зусиль, аніж важко працювати кожного дня на роботі.

Однією з причин, що негативно впливає на формування морально здорового способу життя, є нестача знань та інформації, що повинні надаватися з державних і суспільних структур. Проте, на нашу думку, не лише нестача інформації, як вести здоровий спосіб життя, впливає на його формування. Згубнішим є показ улюблених героїв з цигаркою у роті чи келихом у руці, а також реклама тютюнових та алкогольних виробів.

О. Невмержицька характеризує окремі теми, відображені на телеекрані, що відрізняються від моральних моделей поведінки [7]. Ось окремі з них :

1. *Ідеалізація соціальної інфантильності*: герої популярних молодіжних серіалів намагаються створити ілюзію, що для здобуття раннього багатства та слави достатньо деяких здібностей, зовнішньої привабливості та надзвичайної пробивної сили.

2. *Насильство*. Спостерігаючи за сценами насилля, глядач часто неусвідомлено переносить такі поведінкові моделі у реальне життя.

3. *Орієнтація на матеріальні цінності*: робиться відверта спроба підмінити поняття щастя поняттям матеріального успіху. На екрані у великій кількості присутні представники престижних професій, проте нема продавців, робітників, банківських клерків.

4. *Гедонізм*: показ нереального, проте на вигляд доступного світу розваг та втіх. Нескінченні серіали, що транслюються, дивиться значний відсоток дітей та їхніх батьків. Герої цих фільмів постійно стикаються з одними й тими самими проблемами: зґвалтування, необхідність абортів, безпліддя подружжя, позашлюбні діти, розлучення, смерть, позашлюбні стосунки, вживання наркотиків, правопорушення неповнолітніх, алкоголізм, захворювання і операції, психічні розлади.

Отож, впливи ЗМІ на особистість є як позитивними, так і негативними. Позитивні впливи науковці передусім пов'язують із наслідками перегляду телепрограм, що сприяють: духовному збагаченню дітей та молоді; виробленню правильного ставлення до життя, активної життєвої позиції; соціальному зростанню [12, с. 55]. ТБ значно розширює знання, удосконалює мислительні операції: узагальнення, класифікацію, порівняння, систематизацію, конкретизацію, розвиток причиново-наслідкового мислення, а також поліпшує запам'ятовування. Повідомляючи про значущі факти, події, процеси, воно формує певне ставлення до цієї інформації, тобто самостійність у мисленні, сприяє формуванню професійної спрямованості особистості в цілому і її професійному самовизначенню.

На нашу думку, позитивні впливи можуть бути забезпечені лише методично правильним підходом до використання телепрограм. Також телепередачі здебільшого інформують, а домінування інформації часом іде на шкоду розвитку споживачів телепродукції.

Спектр негативних наслідків ЗМІ значно ширший: формування неправильних ціннісних орієнтирів; культивування почуття помсти у дітей; нездатність вирізняти віртуальну реальність від реальної дійсності; формування стереотипів щодо певних професій, людей різного віку та статі; зменшення здатності будувати особисті стосунки з навколишніми; зникнення дистанції у спілкуванні з людьми; формування своєрідного стилю мовлення; формування дивних ідеалів чи взірців для наслідування. Зауважимо, що ЗМІ розмиває уявлення учнів про реальний світ, заміщає продуктивні види діяльності, заважає соціалізації, спілкуванню, читанню книг, іграм, які формують фантазію.

Стрімке поширення масової культури, яке відбувається завдяки засобам масової інформації, свідчить про занепад духовності, моральності. Саме тому пропаговані цінності не завжди позитивно впливають на моральне становлення особистості. Наприклад, на українському телебаченні маємо інформацію з різним ціннісним наповненням. Дитині важко зорієнтуватися у ній. Тому переїматися буде те, що дає змогу легше і приємніше жити.

Основним шляхом розв'язання проблеми моральної культури є формування внутрішньої позиції дитини, що уможливує адекватну оцінку отримуваної інформації. Очевидною тут є переважальна роль сім'ї та навчально-виховних закладів. Від них залежить, яким вартостям діти надаватимуть перевагу, які їхні захоплення, як вони сприйматимуть ЗМІ.

Важливим завданням дорослих є формування правильного ставлення до інформації засобів масової комунікації. Молода людина має критично її «споживати». Необхідно проводити бесіди з дітьми щодо побаченого, обговорювати у сімейному колі щойно переглянуту програму, дискутувати та просто висловлювати власні думки. Вихователі певним чином можуть вчити дітей адекватно сприймати побачене, повідомляючи про небажані вияви поведінки, обман у рекламних кліпах, стереотипи зображення окремих груп, аморальні цінності тощо.

Отож, слід формувати установку недостовірності побаченого чи почутого через ЗМІ. Дитина повинна чітко усвідомити, що не всі екранні події – це правда. Саме дорослий має допомогти зрозуміти, що актор,

ведучий – це теж людина, яка має сильні та слабкі сторони, як і кожен з нас, і найчастіше між актором та героєм, якого він втілює на екрані, нема нічого спільного.

Подібне формування відповідних настанов буде мати успіх, якщо відбуватиметься на ґрунті духовності. У сфері моралі в людині завжди йде боротьба двох начал – добра і зла. Людина – істота двоєдина, що поєднує в собі матеріальне та духовне. Вона наділена великими духовними благами: розумом і волею; здатністю розрізняти добро і зло; симпатією до добра та антипатією до зла. Таке виховання слід розпочинати якнайраніше, від народження дитини. У зрілому віці людині значно важче прийняти істини, що не були довгий час для неї життєво важливими.

Отже, усі виховні інституції, незважаючи на їхні особливості та специфіку, покликані формувати моральний імунітет дитини перед злом. Їх вплив є вирішальним завдяки інтенсивності, частотності, органічній вкоріненості у традицію, ранньому доступу до свідомості дитини, можливістю поєднання пізнання моралі з її дотриманням на практиці. Позитивні впливи на дитину можливі лише за умови орієнтації інститутів виховання на єдину систему моральних вартостей. Уніфікувати вимоги різних інститутів та чинників виховання важко. Ми бачимо розв'язання проблеми у поверненні до традиційно-християнських вартостей. Маючи чіткі моральні орієнтири та розвинуте сумління, дитина знатиме, як вчинити у тій чи іншій ситуації. У виборі вона буде свідомою, самостійною, а тому не наслідуватиме зразки поведінки героїв телеекрана.

Література

1. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль / Л. Берковиц. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. – 448 с.
2. Діти роблять те, що бачать: вплив сучасних ЗМІ на дітей та підлітків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.credo-ua.org/2010/03/17829>
3. Коваль Л. Г. Соціальна педагогіка. Соціальна робота: навч. посібн. / Л. Г. Коваль, І. Д. Зверева, С. Р. Хлебник. – К. : ІЗМН, 1997. – 392 с.
4. Корсак К. Суспільство й освіта ХХІ століття – дороговкази для футурологів / К. Корсак // Людинознавчі студії : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка; ред. кол. Т. Біленко, В. Скотний та ін. – Дрогобич : НВЦ «Каменяр», 2002. – Випуск 5. – С. 4–15.
5. Мазурін М. Гендер і ТБ: неєвропейський підхід / М. Мазурін // День. – 2004. – № 44. – 12 березня. – С. 9.
6. Мостова Т. Основний вихователь – телевізор? / Т. Мостова // Освіта України. – 2002. – № 58 – 59. – 23 липня. – С. 5.
7. Невмержицька О. Педагогічні аспекти впливу телебачення на формування особистості дитини / О. Невмержицька // Людинознавчі студії : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка; ред. кол. Т. Біленко, В. Скотний та ін. – Дрогобич : НВЦ «Каменяр», 2002. – Випуск 5. – С. 137 – 146.
8. Невмержицька О. Українське телебачення і необхідність моральної цензури / О. Невмержицька // Рідна школа. – 2004. – № 4. – С. 16 – 18.
9. Невмержицька О. Християнські цінності – основа становлення моральності особистості у громадянському суспільстві / О. Невмержицька // Релігія. Особистість. Громадянське суспільство: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Луганськ, 2003. – С. 88 – 90.
10. Сухомлинська О. Сучасні цінності у вихованні: проблеми, перспективи / О. Сухомлинська // Шлях освіти. – 1996. – № 1. – С. 24 – 27.
11. Фіцула М. Педагогіка : [навч. посібн. для студ. вищ. пед. закл. осв.] / М. Фіцула. – К. : ВЦ «Академія», 2002. – 528 с.
12. Юрій М. Ф. Людина і світ / М. Ф. Юрій. – К. : Дакор, 2006. – 460 с.